

Հրաման ի նմանէ առեալ,
առնել ինձ (Բովո. Լըբակ.
Պատրիզ. Ի. 4).

ԼԵԶՈՒԻԿԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ “ԳՐԵՐ. ԵՒ ԲԵՐՈՒԼԱՅՈՒՆԻ ՆՈՒՐԱՐԵՐԻ ԺԱՐԵՐ

Համանակիս հուշակաւոր ասորագէտնե-
րէն մին մեզ հարցնելու պատիւն ըրած էր՝ թէ
ինչ տեղեկութիւն ունիք այն բառերուն վրայ
որ գիրք կը նշանակեն Հայոց լեզուով:

“Եթէ Հայաստան, կ'ըսէր, որթի բնա-
գաւառն է, գինիք այնպիսի անուներ ասած
պէտք է ըլլայ՝ որ ուրիշ ազգերն իրմէ փոխ ա-
ռած ըլլան: Եբրայեցոց էպօքը սեմական ծա-
գում ունեւալ չ'երեւիր, եւ ո՛րոն արիական
բաւ ըլլալ չի թուիր:”

Երբ այս առթիւ ըրած հետազոտութեանց
արդիւնքը զոր ի ստորեւ կը նշանագրենք գնի-
բառին ծագման եւ այլեւայլ լեզուաց հետ ու-
նեցած աւելնութեանցը վրայ՝ թերեւ շահա-
գրիւ թուին մեր հմուտ ընթերցողաց:

Արգարեւ գինի բառը շատ հեռաւոր ճիւ-
ղեր արձակած կ'երեւի. զի եր գտնենք զայն
առաւել կամ նուազ նմանութեամբ բարբոթի-
տարբեր լեզուաց մէջ: Ասպակէ՝ կաւասան
բարբառներուն դասին մէջ ունինք՝ վրացերէն՝
վაზი, միգրիւրէն՝ вазы, ինդուշ եւ թուրք-եւն,
լազերէն գինի: Օս, աբալ եւ չէքէզ բարբառ-
ներն տարբեր ձեւ մը կը ցուցնեն, առ կամ
առեւ, եւ ուրիշ խումբ մը կը կազմեն, որոն վրայ
յօդուածին վերջը քանի մը իօսք պիտի ըսենք:
Ուտեացոց լեզուին մէջ գնինի ֆի կ'ըսուի, սեռ.
ֆին-էյ, բաղադրութեանց մէջ՝ ֆին:

Հնդեւրոպական լեզուաց մէջ գնին կա-
նոնաւորապէս կը ներկայանայ լատ. vinum
(= oinos) ձեւով. հմմտ. յունարէնի միւս ձեւը
γινος (Հեռեքրիտ)՝, Հայերէնի դը (եւ ին) լա-
սիկներէնի մէջ յաճախ կը փոխուի Վի եւ յու-
նարէնի մէջ՝ պարզապէս մեղմ՝ հագապային
հնչման, ինչպէս կը ցուցնեն հետեւեալ օրի-
նակները.

Ven-alis, գին, ֆ-եւ. (ὠν-ησις, ֆ-ու-
ῶν-ος, ὠν-ή, ֆին). vol-utus, ֆ-ու. vil-la, ֆ-եւ.
ves-ica, ֆ-ու. ver, ver-is, ֆ-ու-առ (ξαρ):

Վր-ոս, ֆ-ու-ն (եւ ա-ն). օրք-αρον,
ֆ-ու-առ. οἶδ-α, ֆ-ու-եւ. ք-ιον, ֆ-եւ-հ-ն.
արթ-ս-ն, ֆ-ու, եւն:

Հին իտալերէնէն ֆին կը նշանանայ ուտեա-
րէնի հետ. միւնդեւ բրիտանական gwin եւ հին
կիմիական guin վրացերէնի ձեւին կը մօտե-

“Բայեմ” Ժամանակի Հե-
րոպէս գտնելու Ալէքսան-
դրի որդւոյ իւրոյ, որ էր ի
հորէ Յիմնէ եւ ի մորէ
թագաւորութենէ Մարաց՝
ի դասէ Գարնի Վրաս-
տանց, ընչ իւրով ձեռամբ
թագաւոր միջերկրեանց կա-
ցուցանել, առեալ իւր ի
ոպասաւորութիւն տան
գունդ ի Գագաւաղաց եւ
ի Պոնդաղաց: Տեսեալ
զայն Արշամայ, երկրպագէ
Հերովի իբրեւ տեսան ա-
մենայնի, տալով զոր իւրեղ-
րէն գործաւորս, որովք
լեւալ հրապարակ տես-
տորացոց քան փառա-
նաւ երկայնութեամբ, յա-
տակալք պիտանք կնասա-
յաւանք, զի ուխաւոր
յաւանքաց զիւրադոն
կարգիցսն առ ոչ ինչ փաս-
տաւն քաղաքին:

Բայց Արշամայ վարեալ
զթագաւորութիւն ամս
քան, վարձանեցաւ:

Բովսեպոսին բնաբան տուած մէկ հա-
տուածին վրայ՝ Մ. Խորենացի պատմութիւն մը
ստեղծելով՝ Արշամայ թագաւորութեան պատ-
մութիւնը յառաջ կը տանի. սակայն Բովսեպո-
սին հաստատածին մէջ ոչ Արշամայ խօսքը կայ
եւ ոչ Հայոց: Հերովի իշխանութիւնը մինչեւ
կապապաղովիս եւ Միշդաբոք տարածելու գա-
ղափարը՝ մեր վերագոյն նշանակած անծիշդ
թարգմանութեան վրայ հիմնուած է. եւ այս
զաղարիարը՝ մեր նոյն շրջանի պատմութեան
գրաքեր գիտցածին հակառակ է: Ի բաց առեալ
Բովսեպոսէն եղած փոխառութիւնն, այս Գլուխն
այ՝ նախընթացին նման, պատմական չէ: Սա-
կայն Քրիստոս հօր եւ նախորդին անձնաւորու-
թեան ինչպէս ձեռնդ առնուել ապացոյցանելէն
ետեւ, ալ ուրիշ բան չէնք կրնար ապասել:

(Ըրբարեւելի):

Ծոց մէջ Հերովի միտմտութիւնն արգարացնելու հա-
մար, — լատ. գուտիք Ueber die Glaubwürdigkeit
des myt., էջ 24 եւ յաւելոյ. (Kleine Schriften, III, էջ 309
եւ յաւելոյ):

Յիմնաթիւ՝ որ Հերովի անունէն մէջն էր, սեռեւորք,
Արգարի վրայ թագաւորելէն ետքը, Մակեդոնիայ թագա-
ւորութիւնն հաստատեց: Մակեդոնիայի թագաւորները եր-
բեմ նաեւ Յիմնեանք (Τημενίδαι) ալ կը կոչուէին: Ար-
քաղապս՝ որ պարծել թէ Ալէքսանդրի արքայազնն է:
— Հմմտ. այս հաստատել մեր թագաւորութիւնը՝ Լան-
գուէյի թագաւորութեան հետ: (Լանգուէյ Տիմոն
մեկին նամակ՝ սիւսլ է, եւ սիւսի ըսալ՝ կ'ըսէ, Սի-
մոն):

Պարբերութեան այս վերին մասին թագաւորու-
թիւնն ըստ կամս եղած է: Բնախոր ըստ կրօն է եւ յու-
նարէն իմաստը չիք չի ասար. Խաբէնքի (ἐκδοχισμός) ձեւն
ուրիշ յարկից մաս մըն ալ կը պահանջէ: Եւստրատիոս
անձեւէն պահպանուելու համար կամարներու խօսքը կայ:

բաւականի յայտնի կ'ըլլայ, կ'ըսէ քիչ մը ետքը, քանդակեալ յիշատակարաններն՝ որ Բաբելոնական Նուիրական ծառը եղեւինն էր, որուն յետոյ տեղը բռնեց արմաւենին: Միւս կողմէն, "Եգիպտոս երկնային ծիկնը", Հիւսիսային Բաբելոնական թաղարանին (աքադերէնի) մէջ "աստուածուհի որմից", կոչուած է: Ասկէ յայտնապէս կը հետեւի՝ որ այդ Նուիրական ծառին վերաբերեալ գաղափարը կը պատկանէր միանգամայն Եգիպտոսին:

Այս ուրիշն տունկ մը որուն ծագումը՝ յայն Բաբելոնացոց, խորին միտութեան մէջ կորսուած էր, որուն անունը՝ մի եւ նոյն հնչմամբ, այլ ուրիշ ծառի մը նշանակութեամբ, կը գտնենք մերձակայ երկրի մէջ: Այդ ծառը հրաշալի եւ անքնին յատկութիւններ ունէր անշուշտ, որովք Բաբելոնացոց մեծարարքը գրաւած էր. յետոյ կը տեսնենք որ նոյն անունը՝ անանցեալ ձեւով մը, խաղաղէ հիւթը կը նշանակէ միւս այն երկրին մէջ, որ բնագաւառը կ'ըսուի որմից, եւ որմից իմաստն ալ կ'ընծայէ ի Բաբելոնական ուր մասնաւորապէս բնիկ արմաւենային կը յատկացուի: Այս հանգամանքս բաւական են թերեւս արգարացնելու համար մեր կարծիքը՝ թէ զի ծառը մեր նախահայրց առաջին խմորեալ ըմպելիքը հայթայթածը ըլլայ եւ անոց մեծարանքն ընդունած՝ փոխան այն հեղատակիւնաց որ իր հիւթը նախ եւ առաջ պարգեւած է իրենց, եւ թէ այդ ծառին անունը յետոյ որմից գրուելով՝ վերջապէս նշանակած է՝ Բաբելոնականի մէջ, արմաւենին՝ որ հոն արժանապէս կրնար ներկայացընել որմից՝ իր ողիւյշներուն գեղեցկութեամբն եւ պտուղներուն արբեցուցիչ հիւթովը:

Այսչափս բաւական է կարծենք ինչ ծառին եւ Բաբելոնական Նուիրական տնկին նոյնութեան նկատմամբ գտնէ հաւանականութիւն մը հաստատուելու համար: Զայն միայն աւելցնենք, որ նոյն ծառը Հայաստանի մէջ ալ խորին մեծարանաց աւարկայ էր, որ երկրին քրիստոնէութիւնն ընդունելէն ետքն ալ նոր ձեւով մը պահպանուեցաւ հոն, ինչպէս պատահած է շատ ուրիշ հիւթանոսական զրոյցներու: Ռատկական աւանդութիւնը քրիստոնէ յատուկ օրհնութեան կ'ընծայէ զի ծառին անվառամբութիւնն եւ անուշահոտութիւնը. որովհետեւ անոր տակ պահպանուեալ եւ եղբւն անգամ մը, ձերեաներէն հալածուած կամ Եգիպտոս փախած ատեն, եւ այդ

օրհնեալ ծառին նոյն ինք Լուսուորք մահիժ կամ տապան եղած ըլլայ կ'աւանդեն երգողքն զի հովիւներ վախճանելոյն մարմինը գտեր են եղբւր գիւթ մը խորշին մէջ:

Այս մերձաւորութիւնը, զորց ցուցնել փորձեցինք աքադ. կամ սումերի բարբառին եւ հայերէնի պատկանեալ երկու բառերու մէջ, անշուշտ յանդուգն եւ թերեւս անտեղի պիտի թուի մեր ընթերցողաց, հայերէնի ծագման խնդրոյն վրայ արդէն ընդունուած գրութեանց նկատմամբ: Դժբախտաբար անկարելի է մեզ պարզել հոս այն պատճառներն՝ որոնց վրայ հիմնուած է մեր համոզումը թէ հայերէնին էջ Խեթիւ-Խեթի Եգիպտոսէն հեռու է: Եգիպտոսէն հեռու է մեր համոզումը թէ հայերէնին նկատմամբ պահպանած աւանդութիւնները, բուն իսկ Առաք. անունը (որ Բ-ըք երկը կը նշանակէ) զոր Սարգոն կ'արձանագրէ փոխանակ Ռ-Երգողի² որ եւ բաբելոնական յիշատակարաններուն մէջ Հայաստանի անունն հետ համանիշ կը ներկայանայ, նա մանաւանդ աքադերէնի ոչ միայն բառերուն այլ եւ ձեւաբանութեան զարմանալի նմանութիւնները հայերէնի հետ՝ իրաւունք կու տային մեզ նոյն ինքզինի մէջ որոնելու՝ հայերէնի ձեւը գրեթէ միեւնոյն ձեւն ունեցող մետաղներու, կենդանիներու եւ ուրիշ անուանց ըմպ, նաեւ ինչ բառին ծագումը:

Արդէն հանրածածոթ աքադագագէտ մը՝ որուն հաղորդած էինք այս երկասիրութեանն Նիւթը, գմեզ խրախուսելով հանգերձ զայն ի լոյս ընծայելու, լաւարկութիւն մ'ըջած էր զոր չենք կրնար նկատողութեան շատուել: Աքադերէնի մէջ լիլին՝ երբ առանձին կը գործածուի, կը նշանակէ "պատգամ", զիլ-լիլին՝ նուիրական ծառն, կը նշանակէ ուրեմն, բառ առ բառ, "ծառ պատգամաւորութեան", այնպէս որ ծառը իր անունը այն պատգամներէն առած կրնայ ըլլալ: Սակայն մեր բազմահմուտ բարեկամը պիտի ներէ մեզ այս առարկութիւնը քննելու: "Կախ" անկարելի չէ որ զի, կամ զիլն՝ ծառին անունն ըլլար եւ միանգամայն "պատգամ", նշանակէր, իրարմէ բոլորովին անկախ կերպով: Բայց եթէ ծառին անունն եւ պատգամի գաղափարին մէջ յարակցութիւն մը կ'ենթադրուի, կարծենք թէ

¹ Lectures on the origine and growth of religion, եւ. 238, Եւսե. 2, եւ էջ 240, Եւսե. 1:

² "Հայրաւորք 2, Գ. Արեւիկ, էջ 122: Հանձնարէ հեղինակը կը յարէ որ ի Գերեզման եւս գրող Երեմիքը գրաւահալ, կամ շար հոգեբեր պահպանողը կը համարուի: 3 Մեծ արձանագրութիւն խորագրաւ, սող 31:

